

Догматичні аспекти Божественної Літургії святого Іоанна Золотоустого. Частина перша

протоієрей Василь Вепрук

Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті. Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговшануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну мир і радість в Дусі Святому.

Дана стаття поділена на три частини і у ній розглядається догматичний і таємничий аспекти Божественної Літургії. В першій частині, «приношенні», висвітлюється священнодійство: заготовлення святого Агнця для Євхаристії, поминання святих небесної і земної Церкви. Таємничо зображується Голгофська Жертва Христа. У другій частині, «оголошених», розкривається просвітницька і спасенницька діяльність Христа, таємниче Його явлення народу та проповідь. Показується активну участь людей у Богослужінні, їхнє просвітлення, підготовка до святого Причастя. В третій частині, «вірних», аналізується священнодійство: таємничий вхід Господній на вільні страждання і смерть, сповідання священством і вірними догм віри, таємниче здійснення Первосвященником через видимі священні дії Тайнства Євхаристії, освячення Духом Святим хліба в Тіло і вина в Кров Христа, Причастя і подяки Богу. Висвітлено догматичну різницю в освяченні Дарів у православ'ї та католицизмі. Зважаючи на обсяг, пропонуємо до уваги першу частину статті.

Ключові слова: Трійця, Отець, Син, Святий Дух, принесення, хліб, вино, Агнець, Голгофська Жертва, оголошені, вірні, безкровна жертва, анафора, Євхаристія, Причастя, Дари, епikleза, Тіло і Кров Христа, викуплення, спасіння.

Актуальність даної статті в богословському розумінні обумовлена необхідністю багатостороннього та повноцінного служіння Богові: сповнювати волю Богу; робити те, що Богу угодно; вірити в Бога; надіятись на Бога та любити Бога. Богослужіння має духовно-містичний характер і являється серцевиною християнських і нехристиянських релігій світу – тому безпосередня практична участь людини в процесі християнського служіння є надзвичайно актуальною. Саме в такому релігійному розумінні служіння Богу полягає актуальність даної статті.

Служити Богові потрібно духом та істиною (Ін 4: 24). Це внутрішнє служіння Богу, що іменується боговшануванням. Разом з тим богослужіння повинно бути і зовнішнім, оскільки людина складається з душі і тіла. Славословити Бога, складати подяку Йому, просити Його людина повинна і душевно, і тілесно, бо душа і тіло тісно поєднані між собою, душевні рухи виражаються і в тілі. «Від повноти бо серця говорять уста» (Мф 12: 34). Слово Боже надихає нас: «прославляйте Бога в тілах ваших і в душах ваших, які є Божі» (1 Кор. 6: 20). Тому через активне служіння Богу вірні отримують благодатну новизну мир і радість в Дусі Святому.

Постановка наукової проблеми та її значення завжди гостро стоїть перед дослідником, вимагає від нього клопіткого аналізу проблеми на предмет можливості досягнення результату та його значення в науці. В літургійно-богословській дослідницькій сфері є чимало наукових проблем, з яких можна визначити наступні.

Наскільки зміст сучасної Літургії і священнодійство відповідають древнім апостольським Літургіям?

Яким чином в даний час звершується у Таїнстві Євхаристії епikleза – призовання Святого Духа на освячення Дарів в Літургіях греків, арабів і слов'ян та яка між ними різниця?

З яких мотивів римо-католики викидають зі своєї меси епikleзу (молитву на освячення Дарів): Чим вони замінюють епikleзу та яке їхнє нове вчення?

Постановка цих проблем у даній статті має догматичне та історичне значення в богословській науці, але не всі богослови у своїх літургійних творах торкаються даної проблематики.

Вивчаючи дану проблему в літургійно-богословській літературі та характеризуючи, зокрема, кожний науковий твір, можна довести

наступне. Автори праць, в яких здебільш розкриваються уставні особливості Літургії, лиш частково торкаються даної проблеми дослідження, наприклад: «Настольная книга священнослужителя. Т. 1»; «Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви» протоієрея Константина Никольского; «Литургика» архієпископа Аверкія та літургійні «Служебники».

Є літургійні твори іншого змісту, скажімо, «Писання мужів апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2». В даному історичному дослідженні розглядається структура Літургій апостолів Якова і Марка. Викладена Літургія Василя Великого і подається літургійний широкий і глибокий богословсько-історичний коментар протоієрея Олександра Шмемана та єпископа Віссаріона.

В творі «Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии» Івана Дмитрієвського Літургія пояснюється з позиції Священного Писання і тлумачень святих отців. Автор торкається проблем історії, догматики, права, моралі, містики і символіки Літургії.

У книзі «Догматичне богослів'я» протоієрея В. Вепрука, у підрозділі Таїнство Євхаристії, розкривається співвідношення безкровної жертви з Жертвою Голгофською та інші догматичні питання.

В роботі «Христианство. Энциклопедический словарь. Т. 2», в статті «Литургия», подається короткий огляд і перелік давніх Літургій християнських конфесій та приділяється увага західним месам.

Архімандрит Кипріан (Керн) у своїй богословській праці «Євхаристія», за свідченням архієпископа Аверкія, детально висвітлює вчення про молитву епikleзи – призивання Святого Духа на освячення Дарів за православним і новим католицьким тлумаченням.

Детальний аналіз наявної богословської літератури дає можливість синтезувати дослідження поставленої проблеми, визначити мету і завдання статті та сповна використати літературний потенціал при розкритті даної теми.

Мета і завдання автора цієї статті:

- 1) проаналізувати і висвітлити, наскільки Св. Передання і Писання, тобто земне життя і жертвна викупна діяльність Христа та духовний досвід святих отців втілено в літургійний зміст;

- 2) розкрити і показати наскільки наше священнодійство відповідає апостольському;
- 3) дослідити історичне питання і виявити звичай внесення в епikleзу тропаря третього часу на Літургії;
- 4) визначити причину втрати католиками в євхаристичному служінні епikleзи;
- 5) розкрити догматичний і таємничий смисл Літургії. Це основне завдання. Тому, не описуючи достеменно всю структуру, зміст і послідовність Богослужіння, зосередимось в хронологічному порядку на основних аспектах, що стосуються таємничого і догматичного характеру Літургії.

Слова Літургія, проскомидія, Євхаристія, анафора та інші походять з грецької мови. Літургія перекладається як «*суспільне служіння*», тобто зібрання вірних в церкві на молитву, Богослужіння; проскомидія – «*приношення*», Євхаристія – «*подяка*», анафора – євхаристичний канон. В Літургії здійснюється найосновніше – анафора – піднесення дарів, тобто принесення безкровної жертви в Таїнстві Євхаристії за спасіння всього людства. Господь Ісус Христос «*віддав Себе для відкуплення всіх*» (1 Тим. 2: 6), «*принісиши одну жертву за гріхи*» (Євр. 10: 12). Крім того, на Літургії духовенство та вірні причащаються Тіла і Крові Христа Спасителя.

Літургія має перевагу над іншими службами, оскільки основна її частина закладена Господом Ісусом Христом на Тайній Вечері в знак подяки Богу Отцю за Його незчисленні благодіяння перед родом людським та на спомин великої любові Господньої до людства і всесвіту, тому вона ще називається Євхаристією – подякою. Основна частина Літургії, тобто Євхаристія, у своїй сутності залишається незмінною і зберігається у всіх давніх Літургіях християнського світу першого тисячоліття.

Божественна Літургія святого Іоанна Золотоустого умовно ділиться на три частини: проскомидію – принесення, Літургію оголошених і Літургію вірних. Існує ще інша назва частин Літургії: проскомидія, літургія слова і літургія жертви. Проскомидію, першу частину Літургії, звершує один священник, або з дияконом, таємно, напівголоса, під час читання дяком або читцем третього і шостого часів, при закритих царських воротах і завісі. Священник через осо-

бливі священні дії з принесених хліба і вина заготовляє Агнець для Таїнства Євхаристії і звершує поминання членів Церкви Христової – Небесної і земної¹. З давніх християнських часів існував звичай приносити на Богослужіння хліб і вино для потреб бідних і звершення Таїнства Євхаристії. Хліб був пшеничний, дріжджовий, квасний, бо такий споживали юдеї у будні в часи служіння Ісуса Христа, а вино – виноградне, червоне, схоже на кров, без всяких добавок. Такі хліб і вино Спаситель вжив на Тайній вечері, установлюючи безкровну жертву – Таїнство Євхаристії². Цей звичай існував у Церкві протягом всієї християнської історії і існує донині. В даний час на проскомидії вживається п'ять хлібців, що називаються проскурами. Вони мають мати круглий вигляд і складатися з двох частин, що таємничо означають дві природи – Божественну і людську, поєднані в одній Особі Господа Ісуса Христа. Священик з п'яти проскур вибирає одну особливу, яка ще називається агнечною, тому що вона призначається для священного вжитку, приготування з неї Агнця для освячення на Літургії вірних у Таїнстві Євхаристії, Святих Дарів для причастя священства та вірних. Ця проскура має мати зверху печатку із зображенням хреста, тому що Христос Голгофську жертву за відкуплення і спасіння всього людства приніс саме на Хресті. По сторонах хреста зображені великі букви: зверху І.С. Х.С. «*Ісус Христос*», а знизу Н.І. К.А. «*Переможець*». Це означає, що Ісус Христос перемагає ворогів спасіння роду людського. Інше тлумачення: це зображення знаменує на проскурі «*видіння на небі хреста і почутий голос з неба цим знаменням переможеши*». Таке видіння рівноапостольний Костянтин Великий і його військо бачили на небі перед поразкою Максентія (312 р.)³. На інших чотирьох проскурах, з яких виймаються часточки, можуть бути зображення Божої Матері або святих.

У псалмах, тропарях, молитвах третього та шостого часів під час проскомидії зображується земне життя Господа Ісуса Христа.

¹ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. – Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. – С. 209.

² *Архиепископ Аверкий*. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. – С. 238.

³ *Никольский, протоиерей Константин*. Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви. – Киев: Издательство имени святителя Льва, папы Римского, 2008. – С. 154.

Потрібно зазначити, що за уставом Церкви Літургія в звичайні дні звершується між третьою і шостою годинами дня за східним виміром часу, за нашим виміром з дев'ятої години по дванадцятю. Тому, що ці години дня особливо освячені звершенням історичних подій, тобто Таїнств: третя – сходження Святого Духа на Апостолів, шоста – розп'яття Спасителя на Хресті.

Священик, приступаючи до здійснення проскомидії насамперед цілує евхаристичні священні сосуди (посуд): дискос, чашу, звіддицю, копіє (спис) і ложкицю (ложечку) та промовляє слова тропаря Великої п'ятниці: «Викупив Ти нас, Господи, з прокляття закону Чесною Твоєю Кров'ю, коли на Хресті Тебе було розп'ято, а списом проколото, став Ти джерелом безсмертя для людей, Спасе наш, слава Тобі»⁴. Цими діями і словами священик перед Богом подячно сповідує страждання Спасителя і плоди жертви Христової щодо відкуплення людського роду. Читання тропаря Великої п'ятниці ще означає, що священик приступає до приготування тайної безкровної жертви Богу – Євхаристії на спомин великої Господньої Жертви на Голгофі.

Взявши агнечну проскуру, священик копієм тричі над печаткою проскури робить знамення хреста і під час цього хрестоподібного благословення тричі промовляє слова: «*На спомин Господа Бога і Спаса нашого Ісуса Христа*»⁵. Ці слова означають, що хліб цей призначається для принесення безкровної жертви Богу Отцю на спомин страждань і смерті на Хресті Спасителя-Боголюдини. Хрестоподібне надрізання Агнця, проколення Його означає розп'яття Ісуса Христа і пролиття Його Крові, а читання слів пророка Ісаї вказують на страждання Спасителя.

Затим священик копієм надрізає попри печатку праву сторону проскури і промовляє слова Священного Писання: «*Як візцю на заклання, введено Його*», надрізає ліву сторону і промовляє: «*І, як ягня перед тим, хто стриже його, мовчить, так і Він не відкриває уст Своїх*» (Діян. 8: 32; Іс. 53: 7). Цими діями і словами священик зображує глибоке смирення Христа, добровільне Його довготерпіння і страждання.

⁴ Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. – Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. – С. 211.

⁵ Службеник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 79.

Надрізаючи верхню сторону від печатки, священник промовляє слова: «У приниженні Його суд Його відбувся» (Діян. 8: 33; Іс. 53: 8). Це значить, що Христос у крайньому Своєму виснаженню прийняв несправедливе засудження на смерть і поведений на розп'яття.

Долішню сторону священник надрізає зі словами: «Але про рід Його хто розповість?» (Діян. 8: 33; Іс. 53: 8). Це означає, що ніхто не може збагнути, зрозуміти і пояснити Його предвічне походження. Господь був зневажений, принижений перед народом і відданий на ганебне страждання і смерть за гріхи роду людського, щоб обмити їх Своєю Кров'ю (Іс. 53: 3-6). Однак Божественну таємницю благочестя – Його походження і достоїнство, тобто предвічне народження з надр Отця, зачаття від Духа Святого і народження в часі від Діви Марії, Його земні чудеса, воскресіння з мертвих і життя в славі Отця – людський розум не може дослідити, осягнути та пояснити. Тому про рід Його ніхто не може оповісти.

Підрізуючи знизу проскуру, священник говорить: «Бо береться із землі життя Його» (Діян. 8: 33; Іс. 53: 8), – і виймає з проскури чотирикутний Хліб Агнець, ставить на дискос печаткою вниз і навхрест глибоко надрізує, промовляючи: «Приноситься в жертву Агнець Божий, що бере гріх світу ради життя світу і спасіння»⁶. Це значить, що заколення, тобто смерть, Ісуса Христа на Хресті ради спасіння людства звершилось, а також зображує Месію страждаючого в Особі Ісуса Христа, Котрий за беззаконня всіх людей віддає життя Своє за гріхи їхні і зцілює їх Своїми ранами (Іс. 53: 3-6, 12; 1 Кор. 15: 3). Надрізання навхрест Агнця має ще й практичне значення – приготувати до роздроблення для причастя духовенства і вірних.

Таким чином, кожна з шести дій при заготовленні священником Агнця, тобто надрізання проскури, та уважне вимовляння шістьох пророчих речень з книги пророка Ісаї (Іс. 53: 7-9; Діян. 8: 32-33), мають безпосереднє відношення до викупної жертви Христової на Голгофі. Врешті, щоби всі страждання Христові на Хресті відобразити над Хлібом, священник ставить Агнець печаткою вверх і проколює копієм праву верхню сторону Агнця І.С., промовляючи євангельські слова: «Один з воїнів списом проколов Йому ребра, і відразу витекла кров і вода...» (Ін 19: 34). Це означає проколення ребра вже мертвого

⁶ Службник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 79-80.

Спасителя на Хресті, коли вийшла кров і вода, за свідченням Іоанна Богослова. Затим священник вливає в ковшик вино і воду, благословляє і промовляє слова: «Благословенне З'єднання Дарів Твоїх...», – і вливає в чашу⁷. Саме в цих практичних священнодійствах поєднання вина з водою відображається євангельська подія, про що засвідчує Боже Слово.

Агнець уособлює Ісуса Христа, про Якого Іоанн Предтеча засвідчив перед народом: «Ось Агнець Божий, Який бере на себе гріхи світу» (Ін 1: 29, 36). Це Той Агнець, пророчим прообразом Якого був у євреїв великодній агнець, оспіваний пророком Ісаєю та іншими пророками Старого Завіту (Вих. 12: 3-12; 1 Кор. 5: 7). Тому Священне Писання Нового Завіту стверджує «Один хліб, і нас багато – одне тіло; бо всі причащаємось від одного хліба» (1 Кор. 10: 17). Таке приготування святого хліба встановлено, щоби через вирізання копієм з середини проскури святого Агнця ознаменувати відділення Ісуса Христа в жертву Богу Отцю від усього людського ества на викупні страждання і смерть за нас. «Відсічена частина, а не цілий хліб, покладається в ознаменування страждань Христових» – говорить Константинопольський патріарх Ієремія⁸. Це для того щоби залишились деякі часточки, котрі як благословенні дають замість Святих Дарів християнам, які не причащались на Літургії. Тому вони називаються антидором, тобто хлібом, що роздається замість Божественних Дарів.

Обряди Літургії встановлені з метою видимо представити історію земного Його життя та діяльності в послідовному порядку: «... це чинить на спомин про Мене» (Лк 22: 19). В діях проскомидії як початкових обрядах учителі Церкви вказують на ознаменування, котрі зображують перші початки життя Спасителя.

З другої проскури священник копієм виймає часточку, промовляючи: «На честь і пам'ять ... Богородиці...»⁹, – і просить Господа, щоб ради Її клопотання і молитов прийняв жертву цю в наднебесний Свій жертвник; ставить часточку на дискос з правої сторони Агнця, промовляючи: «Стала цариця праворуч Тебе, в ризи позолочені одягнена,

⁷ Службник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 81.

⁸ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. – М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. – С. 107.

⁹ Службник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 81.

прикрашена» (Пс. 44: 10). Матір Божа на небесах перебуває праворуч Бога Сина в особливій славі і величі Його, про що засвідчують пророчі слова, які промовляє священник, коли ставить часточку праворуч Агнця.

З третьої проскури священник вибирає дев'ять часточок в честь і пам'ять святих (Предтечі і Хрестителя Іоанна, пророків, апостолів, святителів, мучеників і мучениць, преподобних, безсрібників, рівноапостольних, автора Літургії Іоанна Золотоустого), особливо знаменитих у Церкві, і кладе з лівого боку Агнця в три ряди по зразку дев'яти чинів ангельських, що поділяються на три ієрархії, і кожна ієрархія – на три види. Це тому, що святі своїм праведним життям самі уподібнились до ангелів, і причислені до лику ангельських сил, і складають з ними одну торжествуючу на небесах Церкву (Апок. 4, 5, 19). Після поминання святих і покладення всіх часточок священник молить Бога, щоби ради їх молитов і клопотання Господь дарував нам свої щедроти: «Молитвами їх зглянься на нас, Боже»¹⁰.

З четвертої проскурки виймаються часточки за живих: правлячу ієрархію, за державу, її владу, військо і всіх вірних християн.

З п'ятої проскури священник виймає часточки за померлих: ієрархію, владу, благодійників і всіх вірних, які у вірі відійшли до вічності.

Також з четвертої проскури виймає часточку за себе і промовляє молитву св. Василя Великого: «Пом'яни, Господи, і моє недостойнство...»¹¹.

Отже, Агнець лежить на дискосі серед усіх вибраних часточок, оточений всім воїнством небесних і земних Духовних сил, як Цар слави, таємничий голова Церкви, яка на небесах торжествує (Апок. 4: 5, 19) і на землі подвизається під знаменням Хреста Його. На прохання людей священник на проскомидії вибирає часточки і поминає імена живих і померлих людей, молиться і просить Бога пом'янути їх та проявити милосердя до них. Це значить, що священник поручає їх любові Божій, благоволінню й опіці Його Промислу. Сила слів «Пом'яни, Господи» явно зображена в бажаннях Псалмоспівця: «Пом'яни нас, Господи, в любові до людей Твоїх, завітай до нас спасінням Твоїм, щоб мені бачити блаженне життя обраних Твоїх, радіти radoцями народу Твого, хвалитися з насліддям Твоїм» (Пс. 105: 4-5). У цих проханнях Дух Святий

¹⁰ Службеник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 81-84.

¹¹ Там же. – С. 84-86.

зобразив усі блага, що складають блаженство людини, які вона може просити і очікувати від Бога-Промислителя. Тому священникові при поминанні імен православних людей корисно часто повторяти ці богодухновенні слова. Не потрібно думати, що часточки, вийняті за живих і померлих, являються очищувальною жертвою наших гріхів; вони, як сповідує і твердо дотримується наша Православна Церква, не освячуються в Тіло Господнє; при вийманні їх не буває поминань Христових страждань; при піднесенні Святого Агнця догори під час виголосу «*Святе Святим*» часточки не підносяться для таємничого воздвиження на Хрест із Плоттю Спасителя; тому давати ці часточки в причастя вірним Церквою заборонено. Часточки приносяться для того, щоби за посередництвом їх ті люди, за яких вони вийняті, отримали благодать, освячення і відпущення гріхів від принесеної на престолі всесвітньої безкровної очищувальної жертви. Часточки, що лежать біля пречистого Тіла Господнього, від Агнця освячуються. Після причастя з молитвою священник опускає часточки в чашу. Вони напиваються Божественною Кров'ю, всі наповнюються святині, духовних дарувань і посилаються тим вірним, імена яких поминались на проскомидії та Літургії оголошених і вірних¹².

Священик благословляє кадило, кадить звіздицю і ставить її над Агнцем, промовляючи Євангельські слова «*І ось зірка... прийшла і зупинилась над місцем, де було Немовля*» (Мф 2: 9)¹³; кадить перший покривець, покриває ним дискос, читаючи «*Господь воцарився...*» (Пс. 92: 1-50); кадить другий покривець, покриває ним чашу, промовляючи слова пророка Аввакума (Авв. 3: 3), сповідує царствену славу Христа, потім кадить воздух і покриває разом дискос і чашу, читаючи відповідний уривок з псалма¹⁴.

Цими виголошеними словами священник славословить Бога як Господа слави, проповідує Його велич як в Царстві природи, так і в Царстві благодаті і Слави, сповіщає могутність Його, що небо і землю наповнив славою, та молить Його як Всесильного Владику покрити нас покровом крил Своїх від нападу ворогів, дарувати Церкві мир,

¹² Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. – М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. – С. 111-112.

¹³ Служебник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 87.

¹⁴ Там же. – С. 87-88

милість і спасіння всім. Кадіння Дарів знаменує злиття ароматів на Тіло Христове Йосипом і Никодимом при Його похованні (Ін 19: 40). Продовжуючи кадити Дари, священник тричі прославляє Бога та дякує за Таїнство Втілення, страждання і відкуплення людського роду. Далі священник з великим благоговінням продовжує кадити заготовлені Дари і читає молитву принесення апостола Якова, брата Господнього¹⁵, в котрій призиває Бога Отця, що дав усьому світу в їжу небесний хліб Самого Свого Сина, Господа Ісуса Христа (Ін 6: 32), від Котрого ми прийняли благословення і освячення (Діян. 3: 26; Еф. 1: 3), просить благословити принесені Дари і прийняти їх у наднебесний Його Жертовник, пом'янути тих, що принесли, і тих, за кого принесено¹⁶.

На проскомидії зображується народження Господа нашого Ісуса Христа, що прийняв людську Плоть для принесення Себе в жертву за спасіння світу. Проскура, з якої виймається Агнець, таємничо означає Пресвяту Діву. Патріарх Герман у своєму тлумаченні на проскомидію висловлює наступні богословські думки:

«В приготуванні святого хліба таємничо споглядається Зачаття Ісуса Христа і Його народження. Як в утробі Диви Марії тіло Сина Божого дією Святого Духа зіткнулось з непорочною крові, так і тут з проскури вибрана внутрішність, тобто Агнець, у Таїнстві Євхаристії перетворюється в Тіло Ісуса Христа навіюванням того ж Святого Духа»¹⁷.

Патріарх Герман в агнечній проскурі бачить дівочу утробу Богоневісти. Вчителі Церкви поєднують у проскомидії символи двох Таїнств – народження, страждання і смерть Христа. Народження є вже початок смерті. Спаситель прийшов у світ як темницю горя і страждань. Він народився в бідності; ясла були Його колискою; злодіяння шукало Його, погубивши тисячі жертв, і готове було на нові вбивства, щоби тільки пролити кров Дитяти-Христа. Плодотворне для душ наших є те, що в короткому Таїнстві Літургії, в сукупності згаданих подій, представляється повне, величне накреслення всього

¹⁵ Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч.2. – Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. – С. 26.

¹⁶ Там же.

¹⁷ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. – М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. – С. 108.

життя і викупної діяльності Спасителя, та всіма вірними сповідуються догмати віри. Присутні при звершенні Літургії, дивлячись на зовнішні священні дії, в своєму розумі відновлюють пам'ять всіх таїнств віри, і тим більше освячуються. Таким чином, Ісус Христос в самому зачатті і народженні мав ясні прояви свого страждання і самої смерті (Фил. 2: 7-8), з першої хвилини Втілення (Мк 1: 45; 1 Ін 4: 10). Зачаття в утробі Матері від Духа Святого, і було благоугодним даром Богу, печаттю Предвічної Ради Пресвятої Трійці, запечатаним жертвоприношенням на Жертовнику Хресному (Апок. 13: 8)¹⁸.

У вівтарі церковний жертовник зображує собою вертеп – печеру, в якій народилось Боже Дитя Христос. Дискос на жертовнику знаменує ясла, де було повите і покладене Боже Дитя Ісус. Звіздиця означає ту зірку, котра привела волхвів у Вифлеєм. Покрівці зображують пелени, котрими Спаситель був оповитий. Чаша, кадьльниця і ладан, який вкладається для кадіння, нагадують дари, принесені волхвами, – золото, ладан і миро. Молитви і славослів'я, звершені священником, зображують поклоніння і піснеспіви ангелів народженому Христу, а також славослів'я і поклоніння, віддані Христу пастухами і волхвами. Разом з тим на проскомидії згадуються, з проголошенням пророчих слів, страждання і смерть Господа. Цим позначається те, для чого народився і прийшов на землю Господь, – постраждати і вмерти за гріхи людей; те, що дійсно народження Його було початком приниження Його стану¹⁹. Проскомидія закінчується коротким відпустом.

Перед початком Літургії оголошених, відкривається завіса і звершується запашне кадіння. Як у давній Церкві, так і тепер, перед Літургією оголошених священнослужитель, так і архієрей, по малому вході з Євангелієм у вівтар вперше возносить Богу запашне кадіння ладану. Кадить престол, жертовник, священні ікони, вівтар, весь храм і присутніх людей, які зібрались на Літургію, для очищення як церкви, так і вірних від зол світу цього (Лев. 16: 12-17). Священним димом і хрестоподібним ходінням у вівтарі для прогнання духів тьми (Лк 10: 19; Діян. 19: 12; Тов. 6: 8), які, особливо при звершенні молитов,

¹⁸ Дмитревский И. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. – М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. – С.109.

¹⁹ Архиепископ Аверкий. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. – С. 243-244.

стараються суєтними помислами збурити наше богомисліє (Мф 13: 19; Лк 8: 12; 22: 31; 1 Пет. 5: 8; 2 Кор. 2:11). Запашне куріння ладану, за постановою Самого Бога (Вих. 30: 1-8), здійснювалось не тільки в старозавітному Храмі, але й у Новозавітній Церкві на молитовних зібраннях, особливо на Літургії, що і є знаменням благоухання щирих до Бога молитов, а священне кадіння стоячих у храмі, щоб побудити їх до щирої молитви Богу. Священик, або диякон, коли кадить навкруг святого престолу, читає тропар: «У гробі тілом, у неклі душою, як Бог, в раю ж з розбійником...», а при кадінні храму і людей читає 50 псалом²⁰. Цей священний тропар великої Суботи читається тому, що престол означає і Гріб Господній, і Горній (Небесний) Престол Царства Його з Отцем і Духом.

Список джерел і літератури:

1. *Біблія*. Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2004. – 1416 с.
2. Настольная Книга Священнослужителя. Т. 1. – Москва: Издательский отдел Московского Патриархата, 1992. – 704 с.
3. *Архиепископ Аверкий*. Литургика. Посмертное издание под редакцией Архиепископа Лавра, 2000. – 525 с.
4. *Никольский, протоиерей Константин*. Руководство к изучению Богослужения Православной Церкви. – Киев: Издательство имени святителя Льва, папы Римского, 2008. – 328 с.
5. *Дмитревский Иван*. Историческое, догматическое и таинственное изъяснение Божественной Литургии. – М.: Общество сохранения литургического наследия, 2009. – 464 с.
6. Писання Мужів Апостольських. Літургійна спадщина ранньої Церкви. Ч. 2. – Чернівці: Видавництво Чернівецької єпархії, 2011. – 643 с.
7. *Епископ Серафим Звездинский*. Хлеб Небесный. Проповеди с толкованием о Божественной Литургии. – Свято-Успенская Почаевская Лавра, 2013. – 94 с.
8. *Протоиерей Василь Вепрук*. Догматичне богослів'я: навчальний посібник. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. – 516 с.
9. Службник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – 262 с.
10. Христианство. Энциклопедический словарь. Том 2. – Москва. Научное издательство «Большая Российская энциклопедия», 1995 – 670 с.

²⁰ Службник. Частина перша. – Київ: Видавничий відділ УПЦ КП, 2011. – С. 90.

References:

1. *Bibliia*. Knyhy Sviashchennoho Pysannia Staroho i Novoho Zavitu. – Kyiv: Vydannia Kyivskoi Patriarkhii UPTs KP, 2007. – 1416 s.
2. *Nastolnaia Knyha Sviashchennosluzhytelia*. T. 1. – Moskva: Yzdatskiy otdel Moskovskoho Patryarkhata, 1992. – 704 s.
3. *Arkhiepyskop Averkyi*. Lyturhyka. Posmertnoe yzdanye pod redaktsyei Arkhiepyskopa Lavra, 2000. – 525 s.
4. *Nykolskyi, protoyerei Konstantyn*. Rukovodstvo k yzucheniu Bohosluzhenia Pravoslavnoi Tserkvy. – Kyev: Yzdatelstvo ymeny sviatytelia Lva, papy Rymaskoho, 2008. – 328 s.
5. *Dmytrevskiy Yvan*. Ystorycheskoe, dohmatycheskoe y taynstvennoe yzyasnenye Bozhestvennoi Lyturhyi. – M.: Obshchestvo sokhraneniya lyturhycheskoho nasledyia, 2009. – 464 s.
6. *Pysannia Muzhiv Apostolskykh*. Liturhiina spadshchyna rannoi Tserkvy. Ch. 2. – Chernivtsi: Vydavnytstvo Chernivetskoii yeparkhii, 2011. – 643 s.
7. *Epyskop Serafym Zvezdynskiy*. Khleb Nebesnyi. Propovedy s tolkovanyem o Bozhestvennoi Lyturhyi. – Sviato-Uspenskaia Pochaevskaia Lavra, 2013. – 94 s.
8. *Protoiieri Vasyl Vepruk*. Dohmatychni bohoslivia: navchalnyi posibnyk. – Ivano-Frankivsk: Symfoniia forte, 2012. – 516 s.
9. *Sluzhebnyk*. Chastyna persha. – Kyiv: Vydavnychi viddil UPTs KP, 2011. – 262 s.
10. *Khrystyanstvo*. Entsyklopedycheskyi slovar. Tom 2. – Moskva. Nauchnoe yzdatelstvo «Bolshaia Rossyiskaia entsyklopedyia», 1995 – 670 s.